

A mainstream demográfia könyveiről Romániában és Magyarországon

Az elmúlt években egy-egy fontos, reprezentatív demográfiai kötet jelent meg Romániában és Magyarországon is, amelyek tágabb kontextusba helyezve az utóbbi évtized demográfiai eseményeit elemezték, értelmezték. A kötetek szerkezete, jellege igen eltérő, nem is összehasonlításra vállalkoztunk itt, de a két kötet laza párhuzamba állítása kiemeli érdemeiket.

Először egy kis magyarázatot fűzünk jelen írásunk címéhez. A mainstream demográfia könyveiről beszélünk azért, mert ahol megszülettek ezek a művek, ezen országok legjelentősebb, legszínvonalasabb demográfiai műhelyei: a KSH Népeségtudományi Kutatóintézete Magyarországon, ott adják ki a *Demográfia* című folyóiratot is, illetve Romániában a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Népeségkutató Központja a Szociológia Karral együttműködésben, közös kiadványuk a *Romanian Journal of Population Studies*. Ezek a műhelyek koordinálják például a nemzetközi kitekintésű Gender and Generation Panel országos vizsgálatait, és más jelentős konferenciákat, rendezvényeket szerveznek. Mainstream a megközelítés azért is, mert tipikusan többségi, össznépességi szempontból vizsgálják a demográfiai folyamatokat, a nemzetiségi sajátosságokat kevésbé vagy tangenciálisan elemzik, különösen az erdélyi magyarok demográfiai kutatásának eddigi eredményei függvényében, amelyek közül csak egy, román nyelven is megjelent írást idéznek (Kiss, 2009, lásd még Varga, 1997, Csata & Kiss, 2007; Kiss & Barna, 2012; Veres, 2015).

A romániai kötet a *Románia demográfiája* (*Demografia României*) címet viseli, és az ország legnagyobb presztízsű tudományos kiadója, a Iași-i Polirom adta ki 2017-ben (334 oldalas). Szerzői Traian Rotariu, Luminița Dumănescu és Mihaela Hărăguș.

A magyarországi kötet címe a *Demográfiai portré* címet viseli, a KSH Népeségtudományi Kutatóintézete adta ki Budapesten 2018-ban (294 oldalas). Több szerző írta, de három szerkesztője van: Monostori Judit, Őri Péter és Spéder Zsolt.

Amint említettük, a kötetek jellege némiképp eltérő, míg a románt három szerző írta, addig a magyar kiadvány sokszerzős tanulmánykötet, és háromévente, hasonló szerkezetben jelenik meg 2009 óta. Tehát szerkezetileg is eltérőek, ám a demográfiai események, témák, amelyeket tárgyalnak, nagyrészt ugyanazok, és ezért érdemes párhuzamba állítani, és megvizsgálni a fő eredményeket, konklúziókat.

A megjelenés időrendje szerint először a *Románia demográfiája* című kötetet ismertetjük. A könyv két fő részre tagolódik. Az első rész *Népesség és népesedéspolitiká a kommunizmus idején (1948–1989)*² címet viseli. Ebben a részben, amely a kötetnek mintegy harmadát teszi ki, először rövidebben elemzik a halandóságot és az ahhoz kapcsolódó egészségügypolitikát a címben

1 Szociológus, tanszékvezető egyetemi docens, a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Magyar Szociológia és Szociális Munka Intézetében.

2 Románul: Populație și politici demografice în anii regimului comunist (1948–1989).

jelzett időszakból, majd a termékenységet, házasságkötéseket és az azokhoz kötődő családpolitikát vizsgálják. A halandóság kapcsán bemutatják, hogyan növekedett a születéskor várható élettartam a 2. világháború utáni 43 évről 1953-ig 60 évre, majd 1961-ig 66 évre (Rotariu, Dumănescu & Hărăguș, 2017: 19), viszont a kommunizmus második felének stagnáló tendenciájával itt nem foglalkoztak, valószínűleg azért, mert Rotariu ezt megírta egy korábbi könyvében (Rotariu, 2003). A termékenységről szóló részben nem annyira a termékenységi tendenciák elemzése nyomán tudhatunk meg újat, inkább az abortuszpolitika bevezetésének körülményeit és nemzetközi kontextusát elemzik a szerzők, és új megvilágításba helyezik, rámutatva arra, hogy az 1966. évi abortusztilalom bevezetése a korabeli Európában nem számított kivételes dolognak, mivel Nyugat-Európa legtöbb országában még nem volt legális az abortusz. A probléma súlyosságát abban látják a szerzők, hogy az abortusz romániai legalizálása idején, 1957 és 1965 között, minden más európai országhoz képest nagyobb mértékű volt a terhességmegszakítások száma, ezáltal a születésszabályozás fő eszközévé vált. Mivel a társadalom széles rétegei körében elterjedt gyakorlat volt, a népesség különlegesen rosszul élte meg az 1966. évi tilalom bevezetését. Más kérdés az, és ezt nem a szerzők, hanem e recenzió írója teszi hozzá, hogy a kommunizmus második korszakában, amikor Európa-szerte a családtervezés különféle formáit, a terhességmegelőzés humánusabb formáit megismerhették az emberek, és az eszközök hozzáférhetővé váltak, Romániában ezek az abortusszal együtt tiltottak maradtak, sőt, egyre jobban szigorították az ellenőrzést és a hozzájutási feltételeket (lásd Kligman, 2000; Veres, 2015; Csata & Kiss, 2007).

Az első rész 4. fejezetében a népességszám és népességszerkezet változásait elemzik, természetes szaporodás, etnikai összetétel és belső vándorlás szerint.

A könyv második, terjedelmesebb része a rendszerváltás utáni demográfiai jelenségeket és folyamatokat tartalmazza az 1990 és 2015 közötti időszakra vonatkozóan. A bevezetőt követően a második fejezet a népesség számával és összetételével foglalkozik. Megtudhatjuk, hogy a vizsgált időszakban Románia természetes fogyása 807 103 fő volt, azaz ennyivel többen haltak meg, mint ahányan születtek. A migrációs egyenleget is kiszámították, de arról inkább nem tesznek említést, mert nevelésesen alacsony számokat lehetett csupán összesíteni a Román Statisztikai Intézet adatai alapján. A fejezet végén maguk a szerzők is azt írják, hogy ha valaki megszeretné tudni, mekkora Románia népességszáma, erre a kérdésre nem tudnak pontos választ adni, mivel nagyszámú mozgó, migráns népessége van Romániának más országokban, amelynek létszáma nem határozható meg pontosan, és nem tudni, hányan térnek haza közülük.

A harmadik fejezetben a halandósággal foglalkoznak a szerzők, áttekintve a fő paramétereket és meghatározókat a jelenség alakulásában, amelyeket négy fő csoportba soroltak: a testápolás és szabadidő, szexuális viselkedés, élettér és munkakörülmények, valamint az emberek közötti kapcsolatok jellege (pl. agresszió szintje, mintái, i. m. 2017: 187).

Ezt követően *A családok kialakulása és felbomlása* címmel foglalkoznak a házasságkötések és válások közelmúltbeli romániai sajátosságaival. A szokásos, más írásokban is fellelhető sajátosságok és adatok ismertetése mellett néhány specifikus következtetést is olvashatunk a fejezetben, amit a szerzők csak komplex, többváltozós elemzésekkel állapíthattak meg: amíg a rendszerváltás előtt házasságkötés nélküli, azaz nem legalizált együttélés a későbbi házasságkötések gyakoribb felbomlásához vezetett, ez a tendencia a 2000-es évekre megváltozik, már nem érvé-

nyes, mivel a házasság előtti együttélés vagy az élettársi kapcsolat viszonylag elterjedté vált Romániában is.

A legerjedelmesebb rész a termékenység témájának lett szentelve, két külön fejezetben. Először az általános helyzet alakulását vizsgálták meg a demográfiai mutatók alapján, majd a termékenység társadalmi determináló tényezőivel, meghatározóival foglalkoztak. A termékenység szintje Romániában 1990-től kezdődően drasztikusan lecsökkent, és eléggé stagnáló szint volt jellemző rá sokáig, csupán a 2000-es évek második felére figyelhető meg számottevőbb emelkedés, ami újra megtorpant a világválság idején. A női termékenység mérésében a szerzők jelzik, hogy az idősoros adatok, tendenciák értékelésében közrejátszanak a statisztikai intézet (INS) által követett következő adatrögzítési tényezők, amelyek a nagyszámú emigrációban élő miatt nem mellékesek: míg 2011-ig a termékenységi statisztikába minden olyan román állampolgár gyermeke bekerült, akiknek állandó lakhelyük Romániában volt, 2012–13-ban különbséget tettek azok között, akik az országon belül vagy azon kívül születtek, 2014-től pedig a romániai rezidens népesség gyermekeit rögzítik. Ezzel együtt, ha a Romániában állandó lakhellyel rendelkező nőkre arányítják a születések számát, a TFR értéke 2010 óta még az 1,3-as értéket sem haladta meg a szerzők szerint (5.1. ábra, i. m.: 225). Amennyiben viszont az Eurostat által is kiszámított, rezidens népességre arányítják a születéseket, az meghaladja az 1,5-öt 2014-ben, majd, mint ahogy az alábbi magyar kötetben olvasható, a romániai érték 2016-ben 1,6-ra emelkedik. De a román szerzők szerint továbbra sem világos, hogy a születési statisztikába felvett gyermekek szülei is mind állandó lakcímmel rendelkeznek Romániában, vagy valójában bekerülnek az emigrált népesség gyermekei is, amikor kiváltják a román születési bizonyítványt.

A könyv nagy „hiányzója” a migráció önálló elemzése, különösen a nemzetközi migráció vizsgálata lett volna nagyon időszerű, mert Románia népességét ez befolyásolta leginkább az elmúlt évtizedekben. Lehet, a szerzők arra gondoltak, hogy egy korábbi, Rotariu által is koordinált kötetben lévő fejezet (Horváth, 2012) kiválthatja ezt a hiányosságot.

A zárógondolatokat tartalmazó részben a szerzők nem közölnek demográfiai előrejelzést, arra hivatkozva, hogy Románia jelenlegi népességszámára nincs egyértelmű referencia, az ország nagyszámú migráns, mobilis népessége miatt a rezidens népességszám túl alacsony, az állandó lakhely szerinti adatok pedig „túl” magasak. Továbbá nem értenek egyet azokkal a népesség-előrejelzésekkel, amelyek nagyon sötét jövőt javasolnak Romániának demográfiai szempontból, sőt akár azt is vizionálják, hogy a jelenlegi népesség eltűnik az ország határin belülről. Meggyőződésük, hogy a jövő számos olyan tényezőt hozhat, amit nem láthatunk előre, ezért az ország néhány évtizeddel későbbi népességére vonatkozóan nem érdemes találgatásokba bocsátkozni. Inkább áttekintik a fő demográfiai eseményeket, és azok kapcsán, mentén fogalmaznak meg várható, valószínűsíthető tendenciákat a közeljövőre vonatkozóan. Az egyik ilyen zárómegállapítás, hogy demográfiai szempontból a Románia régiói közötti eltérések sokat csökkentek, konvergencia figyelhető meg, és sok tekintetben ez történt a falu–város szerinti különbségekkel is.

A magyar demográfiai folyamatokról a *Demográfiai portré 2018* (a továbbiakban DP) című kötetből tájékozódhatunk. Szerkesztői Monostori Judit, Őri Péter és Spéder Zsolt. A kötet a demográfiai témák széles palettáját tárja elénk, tizenhárom tanulmányt tartalmaz, amelyek a demográfia minden fontosabb területére kiterjednek. A kötet 294 oldalon át tárgyalja az aktuális demográfiai kérdéseket. A rövid előszóban Spéder Zsolt igazgató ír a *Demográfiai port-*

ré sorozatról, ami 2009 óta jelenik meg. Megtudhatjuk, hogy a ezt a sorozatot szélesebb olvasóközönségnek szánják, nem csupán a demográfiai szakma szűk művelői köre számára. Ezt erősíti meg az a tény is, hogy a könyv bemutatója alkalmával az érdeklődők nagy számban jelentek meg.

A kötet tehát magyarországi népesedési folyamatok elemzésére koncentrál, de mindegyik fejezetben a szerzők törekedtek egy logikai sorrendet követni: lehetőségeikhez mérten minden téma tárgyalásakor először a nemzetközi összehasonlításra, kontextus ismertetésére kerül sor, ennek keretében értelmezik a sajátosságokat, és nem csupán a nyugat-európai államokkal, hanem – a saját megfogalmazásuk szerint – *a volt szocialista országokkal*, azaz a környező, Kelet-Közép-Európa országaival is összehasonlítják a magyarországi helyzetet. Az elemzések időperspektívája legalább a lapzártáig elérhető utolsó két-három év (2015–2017), de időnként, a hosszabb távú trendek érzékeléséhez egészen 2001-ig visszanyúlnak az időben.

A kötet első tanulmánya a házasságkötéssel, párkapcsolatokkal foglalkozik (*Párkapcsolatok*), szerzői Murinkó Livia és Rohr Adél. A hosszabb távú trendeket illetően megállapítják, hogy „házasságkötések számának évtizedeken át tartó csökkenése a 2010-es mélypont után megtört”, azaz 2016-ban 45,8%-kal több házasságot kötöttek Magyarországon, mint 2010-ben, míg 2017-ben kis, 2,3%-os visszaesés észlelhető 2016-hoz képest (Spéder és mts., 2018: 9). A tanulmányban nem csupán a demográfiában hagyományos házas és/vagy élettársi kapcsolatban élő népességről kapunk képet, hanem az ún. „látogató kapcsolatban” élőkről is. Amint a szerzők írják, a 2016. évi *Életünk fordulópontjai* elnevezésű kutatás adatai alapján a huszonek éves és idősebb népességből közel 6% élt látogató kapcsolatban, és ezek 40%-a harminc év alatti, bár bőven vannak közöttük ötven év fölöttiek is.

A másik fontos információ, hogy Magyarországon 2016–17-re az első házasságkötés átlag-életkora a nőknél 29,7, a férfiak esetében 32,5 évre emelkedett, megközelítve ezzel számos észak-európai országot, bár azt is megállapították, hogy ez az emelkedés inkább 2014-ig következett be.

A válásokról szóló fejezetet (*Válás*) Makay Zsuzsanna és Szabó Laura írta. A tanulmányok egyik fő kimutatása, hogy a rendszerváltás utáni évtizedekben évről évre keveset változott a válások száma, a korábbi 22-25 000 körüli szinthez képest 2010-ben 23 873 válást mondtak ki, ezt követően csökkenő tendencia jellemző, 2017-ben 18 600 válásra került sor Magyarországon.

A szerzők azonban azt is leírják, hogy a házasságok hosszabb időtartama még nem jelenti azt, hogy stabilabbak lennének az utóbbi években a házasságok, mint néhány évtizeddel ezelőtt. Ugyanis, „2016-ban a korábbi évtizedekhez képest kevesebb házasság bomlott fel a frigy első éveiben, viszont többnek lett vége hosszabb házasságtartam után”, mutatnak rá a szerzők (DP 2018: 29).

A harmadik részben a születésekkel, termékenységgel, gyermekvállalással kapcsolatos elemzést olvashatunk, címe *Gyermekvállalás*, szerzői Kapitány Balázs és Spéder Zsolt. Bár, ahogy a szerzők írják, a magyarországi gyermekvállalási arány 2017-re sem éri el az EU átlagszintjét, számottevő emelkedés mutatható ki az elmúlt évtizedből a gyermekvállalási kedv vonatkozásában. Ezzel együtt a Magyarországon született gyermekek száma stagnált, mivel a termékeny korú nők száma lecsökkent a rendszerváltás utolsó évtizedében. Az utóbbi években jegyzett növekedés magyarázatára megvizsgálták a környező, régióbeli országok helyzetét is, és a követ-

kezőre jutottak: az 1990-es években megfigyelhető nagy termékenységi visszaesést a legtöbb környező (volt szocialista) országban „visszapótolták”, így ebben az összehasonlításban elkésettnek számító magyarországi termékenységi „visszapótlás” nem különleges, hanem inkább átlagos (DP 2018: 52). A termékenységi mutatók európai kontextusba helyezésével nemcsak Magyarországról, hanem más országok helyzetéről, sőt egész régiók általános sajátosságairól is képet alkothatunk (Dél-Európa), és ehhez térképet is találunk.

A gyermekvállalást a férfiak szemszögéből is megvizsgálták az *Apaság* fejezetben, amit Makay Zsuzsanna és Spéder Zsolt írt. Itt olvashatunk arról, hogy a férfiak 45 éves kora után vállalt gyermekek száma kismértékben nőtt az utóbbi másfél évtizedben, de ez összességében mindössze 5%-át teszi ki az élve születéseknek, viszont a 35 éves vagy annál idősebb férfiak voltak az apák a születések 45%-ánál a 2016. évi magyar adatok szerint (Spéder és mts., 2018: 65–70).

A *Családtámogatás, női munkavállalás* fejezetet Makay Zsuzsanna tollából olvashatjuk. Megtudhatjuk, hogy a „pénzbeli ellátások egyik fontos eleme a 3 éven aluli gyermeket nevelő családok támogatása, amelynek középpontjában évtizedekig az otthoni gyermekgondozás állt” (DP 2018: 83). Bár 2014 óta az ún. gyed extra keretében a gyermeknevelés könnyebben összeegyeztethetővé vált a munkavállalással, sőt anyagilag is jelentősebbé vált, az anyák foglalkoztatási rátája ennek ellenére sem nőtt lényegesen, és a 15–54 éves nőknek majdnem egytizede gyesen, gyeden vagy gyeten lévő, inaktív.

A kötetben számos más fejezetben fontos megállapítások olvashatók a többi demográfiai eseményről. Boros Julianna és Kovács Katalin az *Egészségi állapot*, Monostori Judit és Gresits Gabriella az *Idősödés* fejezetet jegyzi. A halandóság témát Kovács Katalin és Bálint Lajos, a *Háztartás- és családszerkezet* részt pedig Monostori Judit és Murinkó Livia írta meg. A *Generációk közötti erőforrás-átcsoportosítás* fejezetet Vargha Lili és Gál Róbert Iván jegyzi. A sokat mondó cím mögött valójában a jövedelmek és kiadások korcsoportos, illetve munkaerőpiaci pozíció szerinti vizsgálatát kell érteni. Megtudhatjuk, hogy a harmincas éveikben járó férfiak egy főre eső munkajövedelme volt a legmagasabb 2010-ben Magyarországon, míg a náluk idősebbek valamivel kevesebb munkajövedelemhez jutottak, de ennek fő oka elsősorban az idősebb korcsoportok alacsonyabb foglalkoztatási aránya. Tehát a harmincas férfiak nem keresetük, hanem magasabb foglalkoztatási rátájuk miatt kerültek az élre (DP 2018: 199–205).

A *Belföldi vándorlásról* Bálint Lajos és Obádovics Csilla szerzőpáros értekezik, a *Nemzetközi vándorlás* fejezetet Gödri Irén írta. Ebben a fejezetben több fontos megállapítást is olvashatunk. Az egyik, miszerint a Magyarországra való bevándorlás mértéke és a bevándorlópopuláció összetétele megváltozott az utóbbi évtizedben: külföldi állampolgárságú bevándorlók száma 2009–2016 között 20–26 000 fő között alakult, 2017-ben meghaladta a 36 000-t, de a bevándorlók körében jelentősen lecsökkent a szomszédos országokból származók aránya, mintegy 30%-ra, más szóval az erdélyi magyarok fő célországa már nem Magyarország. Egy másik változás, ami a kedvezményes honosítás következménye, hogy 2011 után növekedni kezdett a külföldön, főleg a Kárpát-medence országaiban született bevándorló magyar állampolgárok száma, 2014–2015-ben már elérték az évi 17–18 000 főt.

Az utolsó, 13. fejezetet, amely *A népesség szerkezete és jövője* címet viseli, Obádovics Csilla írta, és ebben a részben népességi egyenleget, részben népesség-előrejelzést is olvashatunk.

A népességi egyenleg ügyében kiderült, hogy míg a korábbi népszámlálások között Magyarország népessége mintegy 200 000 fővel csökkent, 2011 és 2017 között már több, mint 400 000

fős népességcsökkenést regisztráltak. Ennek egyik oka a természetes fogyás, azaz a halálozások száma meghaladta a születések számát ezekben az években. A létszámcsökkenés másik oka az utóbbi években tapasztalt nagyobb arányú elvándorlás, amelyet a külföldről történő bevándorlás sem tudott kompenzálni.

A kötetben a magyar népesség-előrebecslését is elvégezték, a szokásos három scenárió szerint. A legvalószínűbb, azaz alapváltozat szerint, amely értemében, ha 2020-tól a 2013–16. éveknél kissé magasabb, 1,65 termékenységgel (TFR), évi mintegy 20 000 fős kivándorlással (2035-től 10 000) és 15 000 fős bevándorlással számolnak, akkor Magyarország népessége 2070-re lecsökken 7 750 000 főre.

Ennél kedvezőtlenebb demográfiai mutatók esetén a pesszimista változat szerint Magyarország népessége mintegy 6 000 000 főre csökken, míg az optimista változat szerint (az alapváltozatnál magasabb termékenység esetében, és pozitív vándorlási egyenleg és a magas születéskor várható élettartam feltételei mellett kisebb mértékű népességcsökkenés várható, 2070-re 9 000 000 fő körül stabilizálódhat a népességszám, de hozzátehetjük, hogy a magasabb bevándorlásban benne lehetnek majd a szomszédos országok magyar ajkú, aktív, termékeny korú tagjai is.

A szerző azzal zárja a fejezetet és egyben a könyvet, hogy a „demográfiai öregedés a népességfejlődés alapfolyamata, meg kell tanulni együtt élni vele. Hosszú távú folyamat, hatása lassan, de nagy erővel bontakozik ki, a megfelelő válaszok pedig nagyon komplexek” (Spéder és mts., 2018: 291).

*

Ha a két művet össze szeretnénk hasonlítani, párhuzamokat keresni, a következőket fogalmazhatjuk meg: mindkét kötetben a szerzők magas kritikai érzékkel vizsgálták a demográfiai adatokat, jelenségeket, amelyeket elemeztek és értelmeztek. Fontos megállapításokat fogalmaztak meg országuk demográfiai eseményeit illetően. Mindkét kötetben a jelenségeket megvizsgálták európai kontextusban is, elhelyezve az országot Európa demográfiai térképén. Ismertetik az Eurostat által számolt mutatókat is, bár az országuk elemzését saját, önálló számításaik alapján teszik, ami azért is indokolt, mert egyik ország össznépességének meghatározása sem volt a korábbi időszakokban egységes, és az Európai Unióban sem az. Megtudhatjuk, hogy mindkét országban az egyik legnagyobb demográfiai probléma az alacsony termékenységi szint, a rendszerváltást követő évtizedekben leggyakrabban 1,3 körüli érték jellemezte mindkét országot. Hasonlóképpen szembe kell nézzenek az egyre hangsúlyosabbá váló előregedéssel is. Ami eltérő, az a kivándorlás szintje, ami Romániában sokkal magasabb és jóval korábban kezdődött, mint Magyarországon, ráadásul – egyelőre – nincs egy, a kivándorlás ütemével összevethető bevándorló vagy visszavándorló népességre vonatkozó adatsor. A román kötet nagyobb hangsúlyt fektet a hosszú távú trendek megjelenítésére, akár a 20. század közepéig is visszanyúlnak, míg a magyar kötet, sorozatjellegéből adódóan is, hangsúlyosan a jelenre és a közelmúltra koncentrál, bár onnan sem hiányoznak a hosszabb távú, legalább a 2000-es évek elejéig visszanyúló trendek, adatsorok elemzései.

HIVATKOZÁSOK

- Csata, I., & Kiss, T. (2007). *Népesedési perspektívák*. Kolozsvár: Kriterion.
- Horváth, I. (2012). Migrația internațională a cetățenilor români după 1989. In Rotariu, T., & Voineagu, V. (szerk.): *Inerție și schimbare* (199–222. o.). Iași: Polirom.
- Kligman, G. (2000). *Politica duplicității*. București: Humanitas.
- Kiss, T. (2009): *Perspectivă administrativă?* Kolozsvár: Kriterion–ISPMN.
- Kiss, T., & Barna, G. (2012). *Erdélyi magyar népesedés a XXI. század első évtizedében. Working Papers 43*. Kolozsvár: Nemzeti Kisebbségkutató Intézet Kiadója.
- Monostori, J., Őri, P., & Spéder Zs. (szerk.) (2018). *Demográfiai portré 2018*. Budapest: KSH NKI.
- Rotariu, T. (2003). *Demografie și sociologia populației*. Iași: Polirom.
- Rotariu, T., Dumănescu, L., & Hărăguș, M. (2017). *Demografia României*. Iași: Polirom.
- Rotariu, T., & Voineagu, V. (szerk.) (2012). *Inerție și schimbare*. Iași: Polirom.
- Varga, E. Á. (1998). *Fejezetek a jelenkori Erdély népesedéstörténetéből*. Budapest: Püski.
- Veres, V. (2015). *Népességszerkezet és nemzetiség*. Kolozsvár: Egyetemi Kiadó.